

COVID-19 PANDEMİSİNDE SAĞLIK SİSTEMLERİ

Onur HAMZAOĞLU*

Öz: Kapitalizmin, gezegenimizi insanın insan, hayvanın hayvan, bitkinin bitki, böceğin böcek vb. olarak yaşayamayacağı bir hale getirdiği ve “Yaşamın Krizi” olarak adlandırdığımız bu koşulların sonuçlarından birisi olarak COVID-19 pandemisini yaşıyoruz. Kapitalizmle mücadele etmeden pandemiyle mücadele edebilmek mümkün görünmüyor. Dünya Bankası tarafından seksenli yıllarda tanımlanan “sağlık krizi” ve çözümü için sistem içindeki tüm ülkelere dayatılan “sağlıkta reform” uygulamaları, yıllar önce “sağlıkta reform pandemisi”ne dönüşmüştü. Bu süreçte, sağlık sektörünün sermaye için yeni bir birikim alanı haline getirilmesi hedeflendiğinden, yurttaşların sağlık hizmetlerine ulaşma hakkı ellerinden alındı. Yerine, herkese parası kadar sağlık hizmeti sunan, sağlık çalışanları arasında rekabet yaratıp, bunu sürekli besleyen ve güvensiz çalışmayı yaygınlaştıran, sömürü oranı yüksek bir sağlık sistemi kuruldu. Kurulan sistemde, sağlık hizmetlerinin çok büyük bir bölümünün hastaneler aracılığı ile sunulması sağlandı. Birinci basamak sağlık hizmetlerinde nüfus ve bölge temelli örgütlenme ortadan kaldırıldı, “hekim seçme özgürlüğü” iddiası ile liste uygulaması getirildi, hizmet sunumu özelleştirildi. Dünyadaki neredeyse bütün ülkeler, söz konusu özellikleri taşıyan sağlık sistemine sahip oldukları bir dönemde, COVID-19 pandemisiyle karşılaştılar ve ilk aşamada (yeni düzenlemeler gerçekleştirilene kadar) çok az sayıda ülke dışında, pandemiye benzer yanı verdiler: “hastaneye başvuranlara hizmet sunumu” ve bunun sonucunda da hastanelerin çökme noktasına gelmesi. Sağlık sistemi özelinde, bölge ve nüfus tabanlı örgütlenmiş, ekip hizmeti ve kamusal birinci basamak sağlık hizmet modeli ile sunulabilecek olan; belirti vermeyen hastaların saptanacağı yaygın test uygulaması, temaslı takibi ve filyasyon gibi salgınla mücadelenin en temel araçlarından hiçbirisi bu ülkelerde COVID-19 salgının ilk aşamasında kullanılmadı. Dosya çalışması kapsamında yer alan 40’den fazla ülke örneğinde COVID-19 pandemisindeki mevcut durum bilimsel verilerle ortaya konmaktadır.

Anahtar sözcükler: yaşamın krizi, pandemi, COVID-19, sağlık sistemleri, ülke örnekleri

Health Systems in COVID-19 Pandemic

Abstract: We are experiencing the COVID-19 pandemic as one of the consequences of prevailing circumstances that we call “Crisis of Life” where capitalism carried the planet to a point where human beings, animals, plants, insects, etc. can no more survive as they are. It does not seem possible to combat the pandemic without struggling against capitalism. The “health crisis” defined by the World Bank in the 1980s and “health reform” practices imposed on all countries within the system as a solution had earlier assumed the form of “health reform pandemic.” Since the aim of this process was to make the sector of health a new field of capital accumulation, many citizens were deprived of their right to health services. What replaced the old one was a system that accords citizens health service according to their material wealth status, creates and continuously feeds competition among health workers, and makes precarious work more common than ever where there are high rates of exploitation. In the new system a large part of health services was to be delivered through hospitals. Population and geographical area-based organization in primary health services was eliminated. The practice of listing was introduced for so called “freedom to choose one’s own physician” and service delivery was privatized. Almost all countries in the world met the COVID-19 pandemic with their health systems as described above and, at the first stage (until new arrangements were made), gave similar responses to it except for very few countries: Service delivery to those applying to hospitals and hospitals coming to a point of collapse as a result. None of the most fundamental means in combating pandemics could be used in these countries during the first stage of the COVID-19 pandemic. What had been foregone were services that could have been delivered through primary public health services model built upon regions and population clusters accompanied by tests to identify asymptomatic patients, contact tracing and filtration. Supported by scientific data, the paper has revealed the present situation in COVID-19 pandemic in more than 40 country examples.

Key words: crisis of life, pandemic, COVID-19, health systems, country examples

Eylül 2008’de gözle görünür hale gelen ABD’deki Mortgage krizinin, dünyanın yakın geleceğinde, içindeki canlı cansız her şeyi doğrudan etkileyen “felaketin” habercisi olduğunu hemen hiç kimse fark edemedi. Aslında kimsenin aklına dahi gelmedi. Aksine, sistemin merkezinde ortaya çıkan bu krizin bir an önce aşılabilmesi için hummalı bir kurtarma operasyonu başlatıldı. Birkaç yıl içinde, kamuya ait trilyonlarca dolar neredeyse sıfır faiz ile bu amaç için sermaye gruplarına aktarıldı. Bugün geldiğimiz yerden geriye doğru baktığımızda, bir yandan sorunun temel kaynağı olan kapitalizmin varlığını devam ettirdiğini öte yandan finansal krizin de hâlâ bir çözüme ulaştırılamamış olduğunu izleyebiliyoruz.

Bununla birlikte, dikkatlice baktığımızda krizin yalnızca ekonomi ve finans ile sınırlı olmadığını, 1980’li yıllarda uygulanmaya başlanan neoliberal politikaların da katkısıyla kapitalizmin, 21. yüzyıl itibarıyla, “Yaşamın Krizi”ni yaratmış olduğunu görebiliyoruz. Söz konusu dönemde hem boyut hem de hız olarak büyük ivme kazanan; doğanın talanı ve tahribatıyla ortaya çıkan; iklim krizi ve ikincil etkilerinin yanı sıra, endüstriyel çiftlikler dışında neredeyse yasaklanan bitkisel ve hayvansal tarımdaki uygulamalar, aynı yıllarda kapitalist ve kapitalistleşmekte olan ülkelerin tümünde eş zamanlı ve içerikli olarak gerçekleştirilen reformlar sonucu sağlık, eğitim, kentleşme, ulaştırma, enerji vb. sistemlerde de krizlerin ortaya çıkması, çalışma yaşamında emeğin sahibini neredeyse yok

*Prof. Dr., Kocaeli Dayanışma Akademisi (KODA) (ORCID No: 0000-0003-2259-5183)

sayan düzenlemeler; sınıflar ve ülkeler arasındaki eşitsizlikleri daha da derinleştirdi, yoksulluğu "insanlık onurunu" yok sayan bir hale getirdi. Artık gezegenimizde insanlar insan, hayvanlar hayvan, bitkiler bitki, böcekler böcek vb. olarak yaşayabilme olanağını neredeyse yitirdi. Geline aşamanın, sistemin sahiplerinin alışık olduğu biçimiyle, ekonomi ve finans alanlarında yapılacak düzenlemelerle bir kez daha "yoluna girebilme" olanağı kalmadı. "Yaşamın Krizi"nin, gezegenimizdeki her bir türün kendisi olarak yaşayabilmesinin yeniden sağlanmadan çözülebilecek bir kriz olmadığı da ortada.

Doksanlı yıllarla birlikte, 'sağlık krizi'nin varlığı gerekçe gösterilerek, kapitalist ülkelerin neredeyse tümünde hayata geçirilen, Dünya Bankası merkezli "Sağlıkta Reform Programı" sonrasında, sağlık sistemlerinin ana hatlarıyla benzer hale getirildiği birçok çalışmada ortaya kondu. Bununla birlikte, Toplum ve Hekim Dergisi'nin 2006 yılının Eylül-Ekim ve Kasım-Aralık, 2007 yılının Ocak-Şubat, Mart-Nisan, Mayıs-Haziran ve Temmuz-Ağustos sayılarında yayımlanan, 42 ülkede "sağlıkta reform" uygulamasının değerlendirildiği "Sağlık Sistemleri" başlıklı dosyada da benzer sonuca ulaşıldı.

COVID-19 pandemisi; deprem, sel, tsunami vb. doğa olaylarının birer afete dönüşmesinden farklı olarak, kesitsel-kısa bir zaman aralığında değil, şu aşamasında bile 17 aylık bir zamanı tamamlamış, neredeyse bir bu kadar süre daha devam etme riski taşıyan bir afet-olağan dışı durum olma özelliğini taşımaktadır. Pandemiye henüz devam ederken değerlendirebilmek, ancak belirli tarihsel dönemlere ayırdığımızda mümkün olabilmektedir. O nedenle, pandemi bittikten sonra da değerlendirmek, tarihsel deneyimlerimiz için önemli olacaktır.

Dergimizin Mayıs-Haziran 2021 sayısı ile yayımlanmaya başlanan "COVID-19 Pandemisinde Sağlık Sistemleri" başlıklı dosyanın temel amacı, "sağlıkta reform" uygulamalarıyla finansman, örgütlenme, emek gücü ve hizmet sunumu gibi temel başlıklarda yıllar öncesinde benzer hale getirilen ülke sağlık sistemlerinin COVID-19 pandemisine verdiği yanıtın ortaya konmasıdır. Söz konusu değerlendirmenin bilimsel olduğu kadar, belirli bir standart çerçevesinde gerçekleştirilebilmesi için her bir ülke ile ilgili değerlendirmede, asgari düzeyde, belirlenmiş olan 10 başlığın ele alınması istenmiştir: 1. Ülkelerin sağlık sistemlerinin, finansman, örgütlenme, sağlık emek gücü ve hizmet sunumu ana başlıklarında genel özellikleriyle tanıtılması, 2. Ülkelerin birinci basamak sağlık örgütlenmesi ile sağlık emek gücünün ayrıntılı olarak tanıtılması, 3. Ülkelerin hastanecilik hizmetleri ve hizmet sunumlarının ayrıntılı olarak tanıtılması, 4. Ülkelerin COVID-19 pandemisine hazırlığının başlangıç tarihini de kapsayacak biçimde içeriği ve ilk hastanın ve ölümün saptandığı tarihlerin belirlenmesi, 5. Ülkelerin pandemiye mücadele ve yönetiminin özellikleri ile birlikte, konuyla ilgili uzmanlar/bilim kurulu vb. yapılanmaların oluşturulup oluşturulmadığının, yapısı ve işlevini de kapsayacak şekilde belirlenmesi, 6. Ülkelerin COVID-19 pandemi sürecinde birinci basamak sağlık hizmetlerinin işlevinin belirlenmesi, 7. Ülkelerin COVID-19 pandemi sürecinde hastanecilik hizmetleri ve hizmet sunumlarının ortaya

konması, 8. Ülkelerin COVID-19 pandemi sürecinde başta hekimler ve hemşireler ile örgütleri olmak üzere, sağlık emekçileri ve örgütlerinin aldığı tutumun belirlenmesi, 9. Ülkelerin COVID-19 pandemi sürecinde toplumun hastalıkla ilgili bilgilendirmesi, kişisel koruyucu malzeme ile tanı ve tedavi hizmetlerinin sağlanması, hasta ve ölümlerle ilgili bilginin kamuoyu ile paylaşım mekanizmalarının belirlenmesi ve 10. Ülkelerde 1 Temmuz 2020 tarihine kadar açıklanan hasta ve ölüm sayılarının, salgının başlangıcından beri seyrinin de ortaya konarak değerlendirilmesi ve salgınla ilgili diğer yaşananların ortaya konması.

Ülke örneklerini hazırlayan yazarlarımızı belirlerken, halk sağlığı alanından sahada görev yapan genç uzmanların ve yandal asistanlarının katılımını önceleyerek, çok sayıda halk sağlığı anabilim dalından meslektaşımızın, bir Toplum Hekim faaliyetinde yeniden bir araya gelebilmesini de hedefledik.

Tüm yazar adaylarına, Haziran 2020 sonuna kadar, önce telefon, sonrasında da e-posta üzerinden yazılı olarak ulaşıp, hem dosya başlığımızın amaç ve hedeflerini hem de konuyla ilgili olarak web üzerinden ulaşabilecekleri kaynaklar belirtilmiş ve 1 Kasım 2020 tarihine kadar makalelerini göndermeleri istenmiştir. Bununla birlikte, dosyamız yazar adaylarının önemli bölümünün, takvime uyamaması nedeniyle, Nisan 2021 tarihinde yazarlardan, makalelerine çalıştıkları ülkelerde pandemiyle ilgili olarak Nisan-Mayıs 2021 tarihine kadar yaşananları da ekleyebileceklerini ifade ederek güncelleme isteme gereği ortaya çıktı.

Dosyada ülke örneklerinin yanı sıra, COVID-19 pandemisinin politik iktisadını, siyaset ve bilim kurumunun yeri ve rolünü ele alan, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün pandemiyle ilgili saptamaları ve önerilerini, Dünya Sağlık Örgütü'nün pandemi yönetimindeki yeri, rolü ve işlevini değerlendiren makaleler ile pandemiyin yarattığı eşitsizlikler ve hastalığın tedavisinde yaşanan tartışmalar ve izlenen yol ile epidemiyolojisini ele makaleler de Toplum ve Hekim'de dosya konularının ele alınmasındaki gelekselleşen yöneme uygun olarak yer alacak. Bu konudaki tek sınırlılığımız, yazar adaylarımızın üstlendikleri ödevden tek taraflı olarak vazgeçmeleri.

"COVID-19 Pandemisinde Sağlık Sistemleri" dosya başlığını bir araştırmanın konusu olarak ele aldığımızda, hipotezlerimizi; "1. 'Sağlıkta reform' uygulanan ülkelerin hemen tümünde COVID-19 salgını ile mücadelelenin başlangıcında başarısızlık yaşanmıştır, 2. Başarısızlık yaşanmayan ülkeler, sağlıkta reform uygulanmayan ülkeler ile SARS salgınından ders çıkarmış ülkelerdir ve 3. Başarısız olan ülkelerin tümünde salgın 'hastanelerde karşılanmıştır'" olarak sıralayabiliriz. Dolayısıyla, her bir ülke örneği de hipotezlerimizi sınamamızı sağlayacak verim olacaktır. Bu nedenle, dosyamızın sonunda hem hipotezlerimizi sınamak hem de pandemiyin o aşamadaki değerlendirmesini yapmak gibi bir sorumluluk, yerine getirilmesi gereken bir ödev olarak önümüzdedir.

Katkı sunan tüm yazarlarımıza bir defa da okurlarımızın huzurunda teşekkür ediyoruz.